

forcibly returned to the Soviet Union, where many were subjected to repression. Only a small part of the displaced persons parties in the West, half went further in the US and Canada, and the rest scattered around the world – some settled in Western Europe, and someone managed to get to Australia or South America.

The purpose of the article – the writer lighting activities, journalist, political figure, a fighter for the freedom of Ukraine Ivana Bagryanogo during the «era of displaced persons», whose name is after the proclamation of independence of Ukraine is gaining popularity again.

Regarding creativity of the Ivan Bagryany historians and writers are divided. This is due to the originality of his works, which combine deep thought and an interesting plot, documentary truth and philosophising.

Even in exile writer at the center of controversy regarding the development of Ukrainian political movement. Not for everyone, he was very welcomed and comfortable, even among members of the Ukrainian diaspora of its political position give in to criticism. Today, when the forecasts were realized I. Crimson, as a policy, on the future of Ukraine and its political activity was again at the center of discussions.

Key words: repatriation, displaced persons, camps for displaced persons, Ivan Bagryany, emigration, allies, Western occupation zones.

УДК 061.23(477-25):351.853«1910/1913»

Леся Качковська

Пам'яткоохоронна діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини й мистецтва впродовж 1910–1913 рр.: становлення та розвиток

У статті висвітлено становлення й розвиток діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва (далі – КТОПСІМ). Досліджено процес реалізації ним організаційних і статутних питань. Проаналізовано пам'яткоохоронний аспект роботи КТОПСІМ на Правобережній Україні за матеріалами звітної документації 1910–1913 рр.

Ключові слова: Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва, культурна спадщина, пам'яткознавча діяльність, пам'яткоохоронна робота, Київщина, Умань.

Постановка наукової проблеми та її значення. У суспільно-політичному, культурному та духовному житті України XIX – поч. XX ст. вважається часом становлення наукового пам'яткознавства – процесу багатостороннього вивчення й збереження численних старожитностей зусиллями окремих державних інституцій та громадсько-культурних осередків. У зазначеному процесі, що стосувався також архітектурних реліквій, які складають значну частину національного культурного надбання, активну участь відіграло й Київське товариство охорони пам'яток старовини й мистецтва.

Кращі традиції, досвід і наукова спадщина учасників пам'яткознавчого руху, які працювали в складі КТОПСІМ, не втратили значення й сьогодні. Чимало пам'яткознавчих проблем, що потребували розв'язання в XIX – на початку XX ст., перегукуються з аналогічними проблемами в житті сучасного українського суспільства. Тому звернення до надбань історичного пам'яткознавства, ознайомлення з його кращими здобутками, у тому числі Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, сприятиме розвитку пам'яткознавчої справи, подальшому відновленню призабутих, а то й невідомих сторінок минувшини українських земель.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сьогодні в українській історіографії відсутні узагальнюючі дослідження з історії вивчення та охорони вітчизняних культурних цінностей на всіх українських етнічних землях протягом кінця XIX – початку XX ст., участі в цій діяльності всіх без винятку науково-громадських товариств відповідного профілю. Найвні монографії й статті стосуються, зазвичай, лише тих, що працювали в Наддніпрянській Україні. Зокрема, про КТОПСІМ ідеться в ґрунтовних дослідженнях Л. Федорової [9], Л. Качковської [6]. Окремі аспекти його пам'яткоохоронної роботи висвітлено в монографії С. Гаврилюк [1] та Н. Ковпаненко [7], статті Т. Григор'євої й Г. Денисенко [3]. Однак тут не акцентовано увагу на особливостях діловодної документації Товариства. Між тим результати його пам'яткознавчої діяльності широко відбиті в протоколах засідань і постановах Ради та Розпорядчого комітету, письмових клопотаннях перед органами влади, різних зверненнях до місцевого

населення, анкетах, що готувалися з метою виявлення й реставрації пам'яток старовини та мистецтва, інших джерельних матеріалах.

Мета й завдання дослідження. Ураховуючи актуальність теми, **мета статті** полягає в показі діяльності Товариства щодо пошуку й збереження культурної спадщини правобережних українських земель. Відповідно до поставленої мети поставлено такі **завдання**: охарактеризувати організаційні та статутні питання становлення й функціонування КТОПСІМ, його зусилля щодо збереження культурних цінностей. Усі ці аспекти висвітлюються на підставі матеріалів звітної документації 1910–1913 рр. [11; 12; 13; 14; 15; 17].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вивчення діяльності Товариства розпочалося фактично одночасно з його появою та підбиттям перших підсумків роботи. Зокрема, бачення шляхів збереження археографічних пам'яток через необхідність утворення архівної комісії в Києві обґрунтував один із його провідних членів І. Каманін [5]. Хід і підсумки археологічних досліджень Києва членами Товариства описав його активний діяч О. Ертель [18].

Ініціатором утворення Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва як спеціальної пам'яткоохоронної організації вважається Історичне товариство Нестора-літописця. Початок діяльності КТОПСІМ припадає на квітень 1910 р. Цей науково-громадський осередок ставив за мету займатися пошуком та охороною різноманітних об'єктів культурної спадщини на конкретно означеній території: Київську, Подільську, Волинську, Полтавську, Херсонську, Мінську, Люблінську, Гродненську, Катеринославську й Бессарабську губернії. Головою Товариства обрано О. Мердера [8, с. 3].

Важливе значення для ефективного функціонування Товариства мав його статутний склад. Перші керівні члени Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва обрані на установчих зборах 11 березня 1910 р. Почесним головою став Ф. Трепов, головою – єпископ Чигиринський Павло, заступником голови – професор Київського університету В. Іконников, секретарем – радник К. Бахтін, скарбником – камергер двору О. Гірс. Членами ради стали професори Київського університету М. Довнар-Запольський та Ю. Кулаковський, професор Київської духовної академії В. Завитневич, секретар комісії з розбору старовинних актів при Управлінні генерал-губернатора, статний радник О. Левицький, протоієрей Ф. Тітов, секретар Київського відділу Російського воєнно-історичного товариства, підполковник Б. Стеллецький. До складу фінансової (контрольної) комісії увійшли управляючий канцелярією київського, подільського і волинського генерал-губернатора, дійсний статський радник О. Неверов, підполковник С. Крейтон, професори Київського університету А. Лобода та А. Прахов.

17 осіб визнано засновниками Товариства. Також до них увійшли, зокрема, визначні науковці-археологи – директор Київського міського художньо-промислового музею М. Біляшівський і співробітник музею В. Хвойко, професор Київської духовної академії М. Петров [8, с. 17].

Серед 187 осіб, які виявили бажання бути членами КТОПСІМ, були представники різних громадських, культурних, освітніх установ й органів влади, священики, лікарі та ін. [16, арк. 5/7–5/9 зв.]. За підрахунками Л. Федорової, загальна чисельність членів Товариства в найактивніші періоди його діяльності склала близько 370 осіб [9, с. 265–295].

Члени Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, які безпосередньо займалися здійсненням покладених на нього функцій, були фахівцями різноманітних галузей наук. Це давало можливість належно виконувати свої обов'язки й проводити насамперед підготовчі пам'яткознавчі заходи та практичні дослідження. Отже, діяльність, що її постійно проводили члени КТОПСІМ, була для них аж ніяк не новою: вони добре усвідомлювали здобутки та недоліки пам'яткознавчої роботи в умовах тогочасної Російської імперії.

Щодо організаційної структури, то головним органом Товариства вважалися загальні збори, де обирали склад ради, яка здійснювала безпосереднє керівництво його роботою. Рада мала свого голову, заступника (товариша) голову, скарбника, секретаря, хранителя музею, бібліотекаря й шість членів; посади останніх були виборними, як і голова. Раду обирали на загальних зборах терміном на три роки при умові, якщо кожного року третина її складу оновлюватиметься. Однак ті самі особи мали право бути обраними повторно.

Звернемо увагу, що серед членів ради була посада скарбника. Справа в тому, що питання фінансування діяльності Товариства належали до найзлободенніших, адже від рівня забезпеченості необхідними коштами залежали успіх реалізації пам'яткоохоронних заходів. Кошти Товариства складали членські внески (3 руб. на рік або одноразово 50 руб. для дійсних членів), грошова допомога від громадських, відомчих установ, пожертви, збори за платні лекції, читання, виставки, концерти тощо. Річний прибуток із членських внесків приблизно становив 1500 руб.

Для порівняння потрібно зазначити, що витрати на оренду приміщення, придбання предметів давнини, нагляд за розкопками, утримання землекопів, фотографування пам'яток, створення креслень, «зарисування» розкопів, купівлю книг і журналів для бібліотеки, на канцелярські потреби сягав до 5100 руб. [2]. Позаяк державної дотації Товариство не отримувало, то різниця покривалася за рахунок пожертвувань. На порядок дня навіть поставлено питання створення спеціальної комісії, яка б займалася вишукуванням способів для отримання коштів.

На ремонтно-реставраційні роботи коштів також не вистачало, однак їх майже завжди віднаходили. Так, на реставраційні роботи Золотих воріт Києва виділено 1500 руб., на ремонт веж Острозького замку – 100 руб. [2]. Тому члени Товариства нерідко працювали безоплатно, незважаючи на те, що ця діяльність забирала багато часу. Яскравим прикладом є праця О. Ертеля, який проводив більшість спостережень та археологічних досліджень, збирав цінні старожитності, заснував й очолив музей, витрачаючи на справи Товариства власні кошти. Усе це археолог виконував у вільний від основної служби час. Дослідник працював у банку, але настільки переймався справою охорони пам'яток, що був ладний покинути державну службу.

Через рік після початку своєї діяльності КТОПСІМ для практичного та успішного здійснення поставлених завдань щодо вивчення й збереження культурної спадщини створило виконавчий орган – розпорядчий комітет (далі – РК), який очолив О. Мердер. Серед його функцій були такі: готувати й проводити засідання, на яких вирішувалися поточні питання та розглядалися пропозиції й проекти щодо подальшої роботи зі збереження пам'яток; приймати письмові звернення як від членів КТОПСІМ, так і від сторонніх осіб чи установ про знаходження та стан культурного надбання України тощо.

Також ухвалено, що у випадку необхідності вирішення термінових питань стосовно охорони предметів старовини РК мав право самостійно приймати рішення. Але звіт про такі заходи включався до порядку денного наступного засідання ради для затвердження.

До повноважень комітету входили читання лекцій та повідомлень; організація екскурсій з освітньою й пошуковою ціллю як для членів Товариства, так і для приватних осіб. РК займався зведенням до загального річного кошторису всіх прибутків і витрат секцій і комісій, у тому числі й власних. Також від свого імені в межах повноважень комітет вів листування та міг користуватися печаткою Товариства [10, арк. 23 зв.; 16, арк. 6 зв. – 8 зв.].

У межах потреби засідання РК скликав його голова, але не частіше ніж один раз на місяць. Вони були двох видів: приватні (розпорядчого характеру) – для обговорення й прийняття рішень із поточних справ; загальні – для обговорення та прийняття рішень саме з тих питань, які згодом виносилися на раду Товариства.

На приватних засіданнях РК участь брали голова, його заступник, секретар, делегати від ради Товариства, а на загальних засіданнях – усі члени комітету. Весь порядок та хід засідання в письмовій формі вів секретар, усе це він занотовував у відповідний журнал; протокол підписувався всіма присутніми. Рішення ухвалювалися простою більшістю голосів; при рівності голосів перевага належала голосу голові. Але, за вимогою меншості, думка голови повинна була мати письмове обґрунтування та разом із доповіддю передаватися до ради Товариства. Окремий письмовий виклад думок деяких членів розпорядчого комітету докладався до журналу не пізніше дати підписаного протоколу засідання. На кінець кожного року РК подавав річний звіт щодо своєї діяльності раді Товариства.

Стосовно членського складу потрібно відзначити: до комітету входили чотири члени ради, яка також призначала секретаря й скарбника Товариства. Термін перебування цих посадових осіб складав три роки [10, арк. 24.]. Керівні особи, тобто голова, його заступник, секретар обиралися зі складу членів ради. Присутність решти членів комітету залежала від характеру засідання: ті особи, яких безпосередньо стосувалося питання, що планувалося розглянути на засіданні, запрошувалися до розпорядчого комітету на обговорення [10, арк. 24 зв.].

Використовуючи досвід інших наукових осередків, Товариство поєднувало різні форми вивчення й збереження пам'яток. Якщо брати до уваги писемні реліквії, то КТОПСІМ визнало за доцільне створити спеціальну архівну комісію як окремий підрозділ. Уперше питання про заснування такої комісії підняв О. Мердер на засіданні ради 7 грудня 1911 р., хоча доля архівів турбувала багатьох членів Товариства й раніше.

Це питання постало після огляду діловодної документації одного з відомчих управлінь. Виявилось, що описи архівних справ, призначених для знищення, відсилалися на розгляд до наукової архівної комісії однієї з губерній, що не входила до складу Південно-Західного краю. Тим самим означена інформація не

представляла для названої архівної комісії жодної цінності. Так сталось зі знищеною справою XVIII ст. Подільського будівельного комітету, що була важливим джерелом для Товариства, оскільки містила відомості про спорудження доріг, мостів і будівель.

Отже, з огляду на незадовільний нагляд на місцях за писемними пам'ятками, їхнє несистематизоване й розпорошене місце зберігання в різних установах і в приватних осіб, що нерідко спричиняло повне знищення документів, закономірним стало утворення в складі КТОПСІМ комісії з охорони писемних пам'яток. Її очолив знаний історик, архівіст, археолог І. Каманін [16, арк. 8–13]. У 1914 р. її було реформовано в Київську вчену архівну комісію та комісію з реставрації пам'яток (на чолі з О. Мердером) [4, с. 4; 16, арк. 4]. Комісія у своїй діяльності керувалася статутом Товариства та власними положеннями й інструкціями. До її складу входили як дійсні члени КТОПСІМ, так і особи, які працювали в архівах урядових чи громадських установ або були власниками приватних архівів, і висловлювали бажання працювати в комісії. Щодо керівництва вченої архівної комісії, то її очолював київський губернатор. Він мав заступників та секретаря, яких призначала рада Товариства; члени комісії приймалися за письмовою заявою. Заступник і секретар комісії входили до складу розпорядчого комітету та ради КТОПСІМ. Під керівництвом київського губернатора чи його заступника комісія з охорони писемних пам'яток організовувала власні засідання.

Для підвищення ефективності роботи щодо вивчення, збереження та охорони пам'яток Товариство ставило за мету утворити власні відділення по всій території. Цей пункт і прописаний у Статуті – основному документі КТОПСІМ, яким воно керувалося при організації власної діяльності [8].

Таким відділенням (на жаль, єдиним) став Уманський осередок. Він з'явився на підставі клопотання громадськості міста до голови Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, датованого 20 листопадом 1912 р. Згодом КТОПСІМ звернувся з відповідним клопотанням до київського губернатора.

Основним аргументом при створенні відділення в Умані вважалася насичена на події та пам'ятки історія міста. Зазначалося, що на вказаній місцевості доволі часто трапляються кургани. Вони датуються періодом перебування на цих землях киммерійців, скіфів і слов'ян. Однак розкопки, що їх тут організували приватні особи, проводилися без належного наукового нагляду й керівництва. Тому ця справа не могла завершитися отриманням повноцінної інформації, а некваліфікований характер дослідження мав негативні наслідки для збереження пам'яток. Констатувалося, що зазвичай археологічні знахідки часто по-варварськи знищувалися.

Обґрунтуванням щодо можливості організації відділення КТОПСІМ в Умані була також достатня кількість інтелігенції, здатної проводити роботу не лише щодо збереження та охорони пам'яток археології, історії, мистецтва, а також займатися збиранням й вивченням документів краю [10, арк. 25]. Згодом 17 жовтня 1913 р., Товариство зареєструвало філію під назвою «Уманське відділення Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва».

Завдання відділення КТОПСІМ включали дослідження та опис архітектурних будівель, церков, дзвіниць, курганів тощо. Планувалося здійснювати опис і вивчення державних та приватних архівів, навіть, найдавніших переказів і пісень, тобто всього, що стосувалось історії й археології, побуту, звичаїв та мови. Зусилля спрямовувалися на організацію бібліотеки й музею як структурних підрозділів Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва [10, арк. 42]. Безпосередньої фінансової допомоги щодо утворення музейного закладу Товариство не надавало, здебільшого це були лише певні консультації й рекомендації.

Ініціаторами створення відділення КТОПСІМ виступили член Одеського товариства історії та старожитностей, член Таврійської вченої архівної комісії Х. Яшуржинський, інспектор й учитель історії Уманського комерційного училища 1-го товариства викладачів П. Горянський, директор цього училища М. Бутирський, викладачі В. Цешковський, І. Крижановський, учитель Уманського двокласного училища Й. Біляшівський, представник від міської влади М. Ковесников, нотаріус З. Краковецький, молодший кандидат на судові посади М. Черкаський і священник М. Сергієв [10, арк. 25 зв.].

Після реєстрації місцевого осередку Уманського відділення Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва його головою став М. Бутирський, заступником голови – Х. Яшуржинський, скарбником – П. Курінний, секретарем – І. Алексєєв. Територіальні межі поширення діяльності відділення офіційно охоплювали територію старого міста Умань й колишнього Уманського полку (Уманський, Звенигородський, Липовецький, Тарашанський повіти Київської губернії; Гайсинський, Балтський та Брацлавський повіти Кам'янець-Подільської губернії [3, с. 119–121].

Після успішного виконання завдання щодо утворення Уманського відділення КТОПСІМ 21 листопада 1913 р. члени відділення зібрали установчі збори [10, арк. 42].

У процесі розгортання діяльності відділення КТОПСІМ ухвалено рішення розмістити в місцеві друковані органи повідомлення про мету та завдання Товариства та оголошення-запрошення долучатися до його членства. Цей структурний підрозділ планував залучати жителів міста до збору й передачі необхідної інформації, яка являла цінність для збереження культурних реліквій краю. Х. Ящуржинський довів до відома ради КТОПСІМ, що відділення готує Програму етнографічних досліджень та після завершення проекту планує розіслати її зміст народним учителям і священикам.

Про свою діяльність Уманське відділення Товариства планувало інформувати широкий загал українською мовою через «Военно-исторический вестник». Цей часопис видавався Київським відділом Російського воєнно-історичного товариства; із ним Уманське відділення КТОПСІМ активно співпрацювало.

Однак відділення не змогло розпочати свою роботу через початок Першої світової війни. Водночас факт його заснування – свідчення того, що Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва прагнуло створити в краї підпорядковану йому мережу місцевих громадських пам'яткоохоронних структур [9, с. 232].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Багатогранною та досить плідною була діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва в галузі вивчення й збереження культурної спадщини. Окрім реставраційних робіт, КТОПСІМ займалося збиранням інформації про пам'ятки, постійним налагодженням контактів та тісною співпрацею з державними органами й потужними науково-громадськими осередками; проведенням археологічних розкопок та періодичним оглядом тих пам'яток старовини й мистецтва, які були дещо понівечені; організацією місцевих музеїв та відділень. Отже, незаперечним є внесок Товариства в збереження й вивчення української культурної спадщини.

Джерела та література

1. Гаврилук С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.) : монографія. – 2-ге вид., доповн. / Світлана Віталіївна Гаврилук. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 536 с.
2. Гирич І. Б. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (1910–1919) та його діячі [Електронний ресурс] / І. Б. Гирич. – Режим доступу : [http : // www. i-hyrych.name/Kyiv/TovOхoronyPamjatok.html](http://www.i-hyrych.name/Kyiv/TovOхoronyPamjatok.html)
3. Григор'єва Т. З історії збереження історико-культурної спадщини України: діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва / Т. Григор'єва, Г. Денисенко // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – 1993. – Т. 3. Історія. – С. 115–122.
4. Деятельность Киевского общества охраны памятников старины и искусства.– Киев : Тип. Окружного штаба, 1912. – 24 с.
5. Каманин И. Записка об учреждении в Киеве Ученой архивной комиссии / И. Каманин // Военно-исторический вестник. – 1912. – № 1. – С. 131–138.
6. Качковська Л. Р. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва щодо вивчення і збереження культурної спадщини Правобережної України : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 26.00.05 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» / Л. Р. Качковська. – Луцьк, 2012. – 20 с.
7. Ковпаненко Н. Г. Архітектурно-мистецька спадщина Наддніпрянської України у вітчизняних історичних дослідженнях (кінець XIX – початок XX ст.). / Наталя Григорівна Ковпаненко. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2013. – 309 с.
8. Устав Киевского общества охраны памятников старины и искусства. – К. : Тип. Окружного штаба, 1910. – 17 с.
9. Федорова Л. Д. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва зі збереження культурної спадщини України / Л. Д. Федорова. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. – 296 с.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 725, оп. 1, спр. 2, 109 арк.
11. Там само. – спр. 3, 294 арк.
12. Там само. – спр. 6, 159 арк.
13. Там само. – спр. 8, 54 арк.
14. Там само. – спр. 10, 66 арк.
15. Там само. – спр. 16, 30 арк.
16. Там само. – спр. 23, 57 арк.
17. Там само. – спр. 25, 27 арк.
18. Эртель А. Отчет о наблюдениях за земляными работами в районе Старокиевского участка в 1912 г. и о найденных при этом предметах / А. Эртель // Военно-исторический вестник. – 1913. – № 4 – С. 1–7.

Качковская Леся. Памятникоохранная деятельность Киевского общества охраны памятников старины и искусства на протяжении 1910–1913 гг.: становление и развитие. В статье представлены результаты историко-памятниковедческого исследования деятельности Киевского общества охраны памятников старины и искусства (КООПСИИ) по изучению и сохранению культурного наследия Правобережной Украины. Подчеркнуто, что его появление определялось потребностями сохранения имеющихся в украинских землях под властью Российской империи достопримечательностей усилиями не обычного ученого общества, а особой структурой научно-практического характера. Решению этой задачи подчинялась соответствующая структура КООПСИИ. На протяжении всего времени функционирования в его члены зачислено около 370 лиц. Однако основная нагрузка относительно осуществления памятникоохранительных мероприятий легла на узкий круг лиц, ведущую роль в котором играли А. Эртель, А. Мердер, И. Каманин, О. Левицкий, Г. Павлуцкий, В. Хвойка, В. Леонтович, Н. Биляшівський и др.

Ключевые слова: Киевское общество охраны памятников старины и искусства культурное наследие, памятниковедческая деятельность, памятникоохранная работа, Киевщина, Умань.

Kachkovska Lesya. Activity of Kyiv Association for Protection of Monuments to the Past and Monuments of Art Based on Materials of Ancient Monuments and Art During the 1910–1913 Biennium: Formation and Development. The thesis describes details with the analysis of the artifacts studies and artifacts protection activities carried out by the Kyiv Society for the Protection of the Artifacts of Antiquities and Arts (KSPAAA). A special attention has been paid to the investigation of the legislative basis of the society work, its structure and personnel. The theoretical principles of the KSPAAA's work, its main directions and forms were found out. The kinds and types of the regional artifacts that were studied by the society were pointed out too. The society's museum activity, the presentation of the contents and results of its work in its own documents, published works and articles, and periodicals were analyzed. An important role of the KSPAAA in the domestic artifacts studies at the beginning of the 20-th century was proved, its achievements that are of practical and scientific value nowadays were defined.

Key words: cultural monuments, measures connected with the study and protection of cultural monuments, Kyivschchina, Uman.

УДК 14:908(092)+(472.82)

Марія Філонюк

Меморіальна експозиція «Шевченківська світлиця Миколи Куделі» у Волинському краєзнавчому музеї

У статті висвітлено історію створення та діяльності меморіальної експозиції Волинського краєзнавчого музею «Шевченківська світлиця Миколи Куделі». Розкрито основні моменти біографії Миколи Павловича Куделі. Особливу увагу приділено характеристиці його особистих речей, документів і колекції Шевченкіани.

Ключові слова: меморіальна експозиція, Шевченківська світлиця, Волинський краєзнавчий музей, колекція, експонат, «Кобзар».

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед експозицій, що функціонують у Волинському краєзнавчому музеї – найдавнішому та найбільшому музеї Волині, особливе місце займає меморіальна експозиція «Шевченківська світлиця Миколи Куделі». Ім'я Миколи Павловича Куделі – культурно-освітнього та громадського діяча, члена ОУН із 1932 р., політичного в'язня польської та радянської тюрем, свідка трагічних подій розстрілу в'язнів Луцької тюрми 23 червня 1941 р., лауреата Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду ім. Т. Шевченка, українського шевченкознавця, просвітянина, відоме не лише на Волині, а й далеко за межами України.

Запропонована стаття – перша спроба проілюструвати зібрану колекцію Миколою Куделею. Будь-які інші матеріали на цю тему досі не публікувалися.

Мета дослідження – аналіз створення та особливостей формування колекції «Шевченківська світлиця Миколи Куделі». Відповідно до мети, у статті поставлено **наукові завдання:** виокремити найцінніші експонати меморіальної експозиції, простежити історію її створення.

До здобуття Україною незалежності Микола Павлович Куделя лишився відомим лише як колекціонер літератури на шевченківську тематику. Його замітки про пошуки потрібних видань друкувала популярна серед збирачів у 1970-х рр. газета «Друг читача» [18]. Згодом статті про унікальний домашній